

**Magda Jeanrenaud, *Despre etica traducerii. Exerciții practice*,
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, 208 p.**

Gabriela-Iuliana Morcov*

Școala Doctorală de Studii Filologice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

Recenta lucrare a Magdei Jeanrenaud, apărută la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, se alătură celorlalte studii de referință pe care autoarea le-a dedicat criticii și evaluării traducerii. Activitatea de traducător a Magdei Jeanrenaud fundamentează un sistem de idei propriu și, totodată, autorizează demersul asumat al exegetei de a contribui în mod critic la cristalizarea unui domeniu de cercetare ce continuă să își construiască, prin exercițiu, metodele și instrumentele. Volumul aduce împreună o serie de studii care, deși elaborate pentru a răspunde în mod independent unor preocupări particulare, sînt unite acum prin cîteva constante de ordin teoretic și metodologic subordonate organic subiectului central al cărții: etica traducerii. Cele cinci capitole care alcătuiesc nucleul lucrării sînt încadrate de alte două studii, valorificate aici ca introducere a volumului și, respectiv, ca text de încheiere.

Studiul conceput pentru a ține loc de prefață aduce în atenție două texte care, în cadre diferite și pe căi diferite, par să proclame imposibilitatea traducerii, acea perspectivă care a conferit întotdeauna o notă de dramatism fenomenului traducerii: cunoscutul text al lui Walter Benjamin, *Die Aufgabe des Übersetzers* și prefața lingviștilor Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet la lucrarea *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Totuși, volumul de față, la fel ca alte studii și teorii elaborate pe terenul traductologiei, ilustrează relativizarea acestui verdict, iar sintagma „de la «imposibilitatea» traducerii la critica traducerii” din titlul acestei secțiuni introductive sintetizează, de fapt, convingerea Magdei Jeanrenaud că „doar critica și evaluarea traducerilor, dublată de o etică a traducătorilor, pot propune o alternativă la dramatica convingere că traducerea nu este posibilă” (p. 14). Aceasta va fi, de altfel, una dintre ideile călăuzitoare ale întregului volum.

Cele „cîteva reflecții cu privire la starea traducto-

logiei românești”, pe care autoarea le așază în primul capitol al lucrării, au fost generate de două opinii aparent contradictorii cu privire la identitatea traductologiei românești: pe de o parte, diagnosticul pe care Janos Kohn îl formulează în ediția din 1998 a cunoscutei *Encyclopedia of Translation Studies*, conform căruia „în România, teoria traducerii rămîne strîns legată de practică” (p. 17), și, de cealaltă parte, la mai bine de un deceniu și jumătate distanță, verdictul Georgianeii Lungu Badea dintr-un studiu în care argumentează că pe fondul unor manifestări internaționale și a unor tendințe de mondializare, „contribuțiile teoretice aduse de cercetătorii români—traducători și lingviști—sînt numeroase și variate” (p. 18). În încercarea de a evalua măsura în care cele două opinii sînt întemeiate, Magda Jeanrenaud prezintă în paralel trei momente cheie din evoluția gîndirii traductologice în spațiul românesc: *anii 60 ai secolului trecut, anii 80 ai secolului trecut și traductologia la cumpăna dintre secole: 1995–2014*. Această abordare din perspectivă diacronică îi oferă autoarei datele necesare pentru a surprinde modul în care dinamica reflecțiilor privind traductologia în spațiul românesc este determinată de un cadru istoric și cultural mai larg și îi permite să observe, totodată, cum categorica detașare de tradiție ce definește stadiul actual al traductologiei românești a dus la diluarea oricărui specific autohton existent anterior. Dacă primele două perioade au ca element de continuitate interesul pentru practica traducerii conjugat cu reținerea vizavi de rolul lingvisticii asupra traducerii și cu delimitarea de teorie, momentul actual al traductologiei românești tinde, observă autoarea, spre o sincronizare cu reflecția europeană prin simpla preluare a teoriilor occidentale, fără preocuparea de a le integra în cultura autohtonă. Cunoscînd apartenența elementului românesc la un cadru mai larg neomogen, în care rețelele de influență reflectă dominația culturilor

* Adresă de corespondență: gabriela_morcov@yahoo.com.

mari (difuzate de limbile centrale) asupra culturilor mici (difuzate de limbile periferice) și exprimând totodată convingerea că gândirea asupra traducerii nu se poate dezvolta decât în strânsă legătură cu evoluția limbii care o exprimă, Magda Jeanrenaud nu ezită să expună consecințele pe care tendințele de mondializare a cercetării românești, potențate de circuitul academic internațional, dar și de manifestările din circuitul intern, le au asupra specificului reflecției traductologice actuale din spațiul românesc.

În spațiul cultural românesc, dificultatea în traducerea conceptelor rămâne o problemă actuală în ciuda istoriei pe care o are în spate, dovedind încă o dată „lenta pătrundere a inovației în tradiție” în ceea ce privește modurile de traducere, așa cum va formula autoarea o posibilă explicație (p. 69). Această dificultate se intensifică în mod justificat în discursul științelor umane, discurs a cărui identitate funcțională nu a fost niciodată foarte clară, neîncadrându-se, în opinia unor teoreticieni, nici în categoriile de tip binar (text pragmatic – text literar), nici în cele delimitate prin trihotomia de inspirație funcționalistă, elaborată de Katharina Reiss pe baza schemei comunicaționale construite de Karl Bühler (texte informative – texte expresive – texte incitative). În studiul intitulat *Despre traducerea conceptelor în discursul științelor umane*, autoarea identifică și ilustrează câteva elemente cheie din care decurge această dificultate: necesitatea de a traduce retorica și poetica textului deopotrivă, tratarea lexicului terminologic în tandem cu lexicul general, statutul inedit al termenilor specializați, asociații adeseori unor subiectivități. Prin expunerea unui cadru teoretic relevant și prin apelul la exemple preluate din versiunile românești ale unor lucrări de referință din lingvistică, sociologie, traductologie, autoarea examinează strategiile utilizate de traducători, urmărind două axe: traducerea conceptelor și opțiunile traductive menite să reconstruiască poetica textului (altfel spus, planul cuvântului și planul sintaxei). Acest proces permite observarea unor metode de traducere recurente în care autoarea identifică frecvente încălcări deontologice pe care le supune unei necesare analize. Prin acest demers exegetic, sîntem invitați să reevaluăm garanția pe care traduceriile românești o oferă în ceea ce privește transpunerea unor concepte fundamentale din limba sursă. Iar pentru a ne convinge de necesitatea acestei conștientizări e suficient să ne oprim asupra studiului critic pe care autoarea îl realizează pe mar-

ginea traducerilor *Cursului de lingvistică generală* al lui Saussure: limitînd cercetarea la transpuneriile a două exemple din terminologia saussuriană, *la masse parlante* și *le total*, analiză relevantă pentru modul în care traduceriile românești tratează lexicul conceptual al lingvisticii moderne, autoarea demonstrează cum noutatea viziunii saussuriene este „anulată dintr-o singură trăsătură de condei” și subliniază încă o dată primejdia ce rezultă din ignorarea componentei deontologice în demersul traductiv: „Iată cum traducerea poate ucide, demolînd, într-o limbă și cultură țintă un întreg capital simbolic” (p. 61).

Studiul depășește limitele ariei de interes al traducătorilor și traductologilor și se dovedește relevant pentru orice filolog și, mai mult, pentru orice specialist care are a-și dezvolta propriile cercetări pe baza unor texte pe care le receptează intermediat, prin filtrul traducătorului.

Într-o lucrare care își propune să vorbească despre etica traducerii, ar fi părut nefirească lipsa unei discuții despre clasica dispută traductibil – intraductibil, iar întregul demers și-ar fi diminuat impactul asupra cititorului aflat în proces de cunoaștere și definire a fenomenului traducerii. Sub titlul *Traducerea: între ce se poate traduce și ce trebuie tradus*, al treilea studiu al volumului reactualizează această dezbatere, pe fundalul atenției investigații a traducerilor englezești, franceze și românești ale cunoscutului eseu aparținînd lui Walter Benjamin, *Die Aufgabe des Übersetzers*, mai exact, a celor două citate incluse: un citat din Mallarmé și un citat din Pannwitz. Tensiunea traductibil – intraductibil pune în lumină comportamentul traducătorului prins adeseori între „fantasma intraductibilului” și „euforia traductibilității nelimitate”, iar investigația Magdei Jeanrenaud urmărește ce pierde și ce câștigă fiecare versiune prin opțiunile de traducere. Dacă perspectiva intraductibilității decurge din imperativul fidelității față de intenționalitatea autorului, exegeta amintește rolul salvator al teoriilor de inspirație funcționalistă, care au ridicat funcția dominantă la rangul de principiu traductiv de bază. De altfel, precizările teoretice pe care autoarea le introduce în mod strategic pe parcursul studiului înlesnesc înțelegerea modalităților prin care fractura fidelitate – traducere se poate estompa în procesul de traducere.

Avertismentul autoarei cu privire la „euforia traductibilității nelimitate” capătă și mai multă substanță în următorul studiu, *Cum se traduce ruși-*

nea. *Abordare traductologică*, unul dintre cele mai consistente „exerciții practice” incluse în volum, din care se desprinde și caracterul instructiv al proiectului. Prin studiul de caz pe care ni-l propune, un studiu traductologic comparativ al lucrării lui Boris Cyrulnik, intitulată *Mourir de dire. La honte* (Editions Odile Jacob, Paris, 2010) și a traducerii sale în limba română, intitulată *Mai bine mor decât să spun. Rușinea* (traducere din limba franceză de Valentin Protopopescu, Editura Trei, col. „Psihologia pentru toți”, București, 2012), autoarea își propune să urmărească strategiile de lucru actuale și opțiunile traducătorilor într-un context ce pare că resimte încă lipsa unui lexic noțional coerent și bine structurat. Provocarea majoră pe care o presupune traducerea lucrării lui Cyrulnik este tocmai identitatea funcțională a acestuia, situarea lui „cumva la jumătatea drumului dintre tratatul specializat și eseu” (p. 113), așadar pendularea între natura informativă și natura expresivă. Suportul teoretic oferit traducătorului de teoriile funcționaliste ale traducerii și, mai ales, de teoria *skopos*-ului elaborată de Katharina Reiss, se cere gestionat cu pricepere și profesionalism, într-un context în care demersul traductiv va fi unul reușit doar în măsura în care traducătorul va transpune integral conținutul cognitiv, dar nu va artificializa nici nuanțele semantice, gramatica sau stilistica acestuia. Inventarul opțiunilor traductive este foarte detaliat, sprijinind evaluarea pe care autoarea o expune în această parte a cărții, și ne permite să observăm, împreună cu autoarea, cum unele dintre cele mai proeminente neajunsuri ale întregii traduceri derivă fie din ezitarea traducătorului în a construi o grilă simetrică de termeni specializați cu aceea din textul sursă, fie din reticența față de neologizarea adjectivului *rușinos*, fie din libertatea nepermisă de care traducătorul dă dovadă în denaturarea registrului. Pentru a demonstra complexitatea procesului și rigoarea acestui tip de travaliu, analiza e completată de comentarii referitoare la trei texte beletristice, prin care autoarea evidențiază logica diferită pe care o urmează traducerea *rușinii* în textele cu dominantă expresivă. Este și contextul în care Magda Jeanrenaud revine la ideea libertății limitate a traducătorului care, atunci când traduce, trebuie să transpună un text dintr-o limbă sursă într-o limbă țintă, adecvându-și tehnicile de traducere în strânsă dependență cu tipul de text pe care îl are în lucru și cu intenția ce l-a generat.

În ultimul studiu, *Despre beneficiile comparatismului în critica traducerilor sau de ce trebuie retradusă opera lui Sigmund Freud în limba română*, având așadar un titlu cât se poate de transparent în ceea ce privește miza textului, Magda Jeanrenaud aduce în discuție o pîrghie insuficient valorificată și pe care critica traducerii ar putea-o avea în vedere în misiunea ei de a veni în întâmpinarea dificultăților ce trebuie depășite acolo unde idealul îl reprezintă o traducere reușită: comparatismul. Nucleul studiului îl constituie investigația pe care autoarea o aplică proiectului de traducere a operei lui Freud în limba română, prin confruntarea constantă cu demersul omolog din spațiul cultural francez, cititorul avînd posibilitatea să confrunte „două istorii diferite ale traducerii aceluiași text sursă” (p. 147). Încadrată, de regulă, în categoria textelor cu dominantă informativă, opera lui Freud reprezintă un tip de text a cărui intenționalitate privește tocmai coerența terminologică, însă ediția românească ratează de multe ori unificarea conceptuală prin diseminarea în varii opțiuni terminologice, în contrast cu spațiul francez, unde dezbaterile și polemicile de pe terenul criticii traducerii s-au dovedit benefice în gestionarea aparatului conceptual freudian. Deja familiarizați cu un complex teoretic, dar și cu o parte din opiniile autoarei în ceea ce privește provocările traducerii conceptelor în discursul științelor umaniste, ne aflăm acum în fața unei analize plurivalente, în care evaluarea urmărește nu doar problema conceptelor, ci și alte repere: lexic, sintaxă, stil, idiotisme, „intraductibili”, aparat critic. Neajunsurile identificate în proiectul confuz al traducerii românești sînt numeroase: de la fluctuația terminologică ce determină adeseori ratarea unificării conceptuale, la calcuri lexicale și sintactice contradictorii, fraze improprii, incoerență semantică și stilistică etc. Ceea ce reiese în mod pregnant din investigația pe care o cuprinde acest ultim capitol este necesitatea unui aparat critic solid, Magda Jeanrenaud atrăgînd atenția asupra rolului esențial al unor considerații, mai ales cu privire la traducerea unor termeni conceptuali, în absența căroră, eventualele confuzii, cotrasensuri sau contradicții logice pot fi imputate de către receptor nu traducătorului, ci autorului textului tradus.

Simpla transcodare a termenilor din limba sursă nu garantează obținerea aceluiași efect în limba țintă, iar acest fapt justifică încrederea autoarei în imperativul etic al traducerii. De aceea, concluzionează

autoarea, traducătorul lui Freud „ar trebui în primul rând (și poate chiar în ultimul rând) să fie (pur și simplu) traducător profesionist, dar și să stăpânească subtilitățile propriei limbi materne” (p. 186). Din tonul ferm al expunerii nu reiese nicidecum intenția de a descuraja un nou proiect de traducere, ci, dimpotrivă, încercarea autoarei de a accentua necesitatea retraducerii operei lui Freud în limba română printr-un efort asumat de reflecție asupra procesului în sine, cumulat cu dialogul deschis cu modelul altor culturi.

În armonie cu modul în care deschide acest volum, autoarea își încheie demersul prin apelul la trei scurte istorii „cu conotații moralizatoare”, mizând pe o receptare mai activă și mai profundă a nucleului tematic al cărții (Nu mai puțin importante în acest sens sînt motto-urile introduse la începutul fiecăruia dintre cele cinci studii). Ceea ce reiese din textul de încheiere este că, în ciuda dificultății cu care sînt acceptate noi versiuni de traduceri, mai ales în contexte în care principiile filologice intră în conflict cu principii teologice sau chiar cu argumente de ordin afectiv, orizontul temporal este cel care justifică adeseori retraducerea.

Putem intui că scopul întregului volum este toc-

mai acela de a provoca traducătorul, de a-l încuraja să se îndrepte spre texte fără a-și impune idealul lucrului desăvîrșit, ci înțelegînd că se angajează într-un proces în continuă desfășurare, într-un proiect mereu perfectibil. Dacă „la originea plăcerii de a traduce se află tocmai doliul după traducerea absolută”, așa cum afirma Paul Ricœur (P. Ricœur, *Despre traducere*, Editura Polirom, București, 2005, p. 49), poate nu ar fi greșit ca traducătorul să caute aceeași plăcere în practica retraducerii—demers guvernat de un imperativ etic care să îl trimită constant la reperele pe care critica și evaluarea traducerilor anterioare le oferă.

Ideile majore de teoria și critica traducerii dezbătute în acest volum nu reprezintă neapărat o noutate, fiind constante ale complexului teoretic și exegetic pe care Magda Jeanrenaud îl pune în slujba traductologiei românești și, implicit, a traductologiei generale, și sînt expuse poate mai amplu în lucrări anterioare ale autoarei. Însă noutatea și valoarea de necontestat a lucrării de față o reprezintă tocmai conjugarea acestor idei cu acele exerciții practice amintite în titlu pentru a acoperi un subiect pe cît de important, pe atît de neglijat: etica traducerii.